

Хенрик Сенкевич

ОТ ДЪЛБОКА ДРЕВНОСТ

ПРИКАЗКИ, ЛЕГЕНДИ, СКАЗАНИЯ

София, 2025

Преводът е направен по произведения от следните издания:

Pisma Henryka Sienkiwicza w układzie Ignacego Chrzanowskiego, t. XXXVIII, t. XXXIX, t. XL, Lwów-Warszawa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Gebethner i Wolff, 1931–1939.

Z kurzem krwi bratniej, Wolne lektury (Fundacja Nowoczesna Polska), Warszawa 2013, Polona, e-book.

На корицата е използвана картината на полския художник Хенрик Шемирадски „До чешмата“ (1889)

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Наталия Бояджиева, подбор и превод, 2025

ISBN 978-619-01-1664-6

ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ

От дълбока древност

ПРИКАЗКИ, ЛЕГЕНДИ, СКАЗАНИЯ

Подбор и превод от полски

Наталия Бояджиева

Редактор

Маргрета Григорова

**Книгата се издава с любезното съдействие
на Полския институт в София.**

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор. Хенрик Сенкевич – отново (Маргрета Григорова).....	7
--	---

ЧАСТ I. БОГОВЕ И ХОРА

1	Бъди благословена.....	13
2	Двете ливади	17
3	Съдът на Озирис	22
4	Присъдата на Зевс	29
5	Диокъл	42
6	Случаят с Аристокъл	51
7	От дълбока древност	53
8	Сватба	59
9	Какво се случи веднъж в Сидон.....	71
10	Приказка	85

ЧАСТ II. ДА ВЪРВИМ СЛЕД НЕГО

11	Да вървим след него!.....	89
12	На Олимп	123
13	Пред портите на Рая	128

Част III.
СКАЗАНИЯ ЗА ПОЛСКАТА СЪДБА

14	Пламъчето.....	133
15	Как пан Любомирски се покръстил и построил църква в Търнава	140
16	Органистът от Поникла	145
17	Той ли ти е най-мил?	153
18	Сабалова приказка	155
19	Наздравица	158
20	Моряшка легенда.....	165
21	Х. К. Т. (Хаката)	169
22	В мъглата	171
23	С праха от братска кръв.....	186
24	Звънарят	193
	За преводача.....	205

ПРЕДГОВОР

ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ – ОТНОВО

С настоящото издание първият славянски писател, носител на Нобелова награда (1905), Хенрик Сенкевич, за пръв път идва в България с неиздавана досега колекция от творби¹ в изцяло нов превод. Световноизвестните му романи *Quo vadis*, „Трилогията“ („С огън и меч“, „Потоп“, „Пан Володиовски“), „Кръстоносци“, юношеската повест „Стас и Нели“, както и други по-кратки произведения, са отдавна познати, многократно превеждани, издавани и коментирани в България, бързо завладяват нашия културен елит и българската читателска аудитория и продължават да бъдат нейни любимци. Има български пиетет към майстора на полския исторически роман, чийто символ е реквизиерното стихотворение на патриарха на нашата литература Иван Вазов „Сенкевичу“ (1916). Любопитен факт, на който досега не е обръщано достатъчно внимание, е, че преди да напише

¹ Включените в настоящето издание творби са създавани от Сенкевич през периода между 1884 и 1912 г., първо са публикувани в пресата и после влизат в издателски поредици и сборници. Само пет от общо 24-те текста са публикувани в българската литературна преса или като единични издания между 1893 и 1926 г. Това са: „Бъди благословена“, „Съдът на Зевс“, „Двете ливади“, „Да вървим след него“, „Моряшка легенда“ (последната в превод на Дора Габе). Новелата „С праха от братска кръв“ е интегрална част от „Пан Володиовски“ (прев. Димитър Икономов, 1969). – Б.р. [Всички бележки, без изрично отбелязаните, са на преводача.]

третия том на „Трилогията“ („Пан Володиовски“), Хенрик Сенкевич минава през България през 1886 г. на път за Константинопол и Атина и през октомври 1886 г. пребивава за кратко в Русе и Варна, като оставя в писмата си и свои впечатления от България и българите, в които вижда непокорство, независимост, нещо диво и разбойническо, живописно и колоритно, черти на стара и много различна цивилизация.

Предложената в това издание селекция от творби разширява, обновява и преоткрива присъствието на Сенкевич, като разкрива по неповторим начин три водещи черти от увлекателния му творчески свят. Те намират място и в триделната подредба на тома.

Първата от тях е неговата влюбеност в света на старите цивилизации, които той познава и пресътворява с дълбоко и детайлно познание и усет за поезията на тяхната история и култура, води ни да съзерцаем тяхната красота, да се насладим на поучителната им и забавна мъдрост. Израз на това негово перо е първата част от тома „Богове и хора“, която ни преселва в легендарно-приказните истории на Древния изток и Античността и пресъздава срещи между божествения и човешкия свят. Трябва да се отбележи и фактът колко много допринасят за пресъздаването от Сенкевич не само познанията от исторически четива и митологични извори, но и пътуванията му.

Втората черта – това е християнският етос като душа на християнската цивилизация. За Сенкевич той е идентичен с полската духовност и религиозна традиция. Авторът на *Quo vadis* подлага на „съд“ боговете на старите цивилизации и от тях в „На Олимп“ оцеляват само Любовта (Афродита) и музите. А кредото на Сенкевич гласи: „Любовта побеждава както в античния, така и в християнския свят.“

Християнският етос на любовта е водещ не само за текстовете от раздела „Да вървим след него!“, но и за историите от третата част „Сказания за полската съдба“. В тях личат християнски повели и символи, като вярата в Богородичната закрила („Пламъчето“) и моралната рефлексия над колизиите в самия християнски свят („Звънрят“). В „С праха от братска кръв“ и

„Звънрят“ личи болката на Сенкевич от конфликтите в полските Креси (източните пограничия), от братоубийствените конфликти между славянските народи с различен произход и вяра, но споделящи една земя: тема, актуална и днес.

Сказанията за полската съдба са рана в душата на автора, но и негово най-силно патриотично вдъхновение, което превежда през страдалчески събития, възвишени въжделения и забавни случки. Сенкевич пише включените тук творби, когато неговата родина все още не е свободна (Полша се освобождава от 123 години политическа зависимост от Прусия, Русия и Австрия едва в края на Първата световна война, на 11 ноември 1918 г.). Известна е неговата патриотична повеля, че ще пише „за подкрепа на сърцата“ във времена, които имат нужда от това. По този начин творбите на Сенкевич стават институция на патриотичната памет и националната идентичност и изпълняват ролята си успешно така, че тя може да проникне и в каузата на други народи и хора по света. Когато на 10 декември 1905 г. благодари на Нобеловия комитет за удостояването с високата награда, първият полски и славянски нобелист подчертава, че я приема като доказателство, че Полша е жива, че „нейният народ участва във всесветовното дело“, „като прослава на полския труд и полския творчески дух“ (цит. по превода на Милена Милева).

Книгата е четиво с кауза, което излиза с любезната подкрепа на Полския институт в София.

Преводачът на книгата Наталия Бояджиева е писател и журналист с усет за старите цивилизации, полската съдба и поетичното перо на Сенкевич. Смятам, че новият превод и новото издание предават красотата на неговото писане и на създадения от него свят и както е било досега – ще влюбят читателя в творчеството на полския класик.

Приятно четене, с което се надяваме читателят да отпразнува нова, запомняща се среща с красивото и мъдро слово на Сенкевич!

Маргарета Григорова

ЧАСТ I

БОГОВЕ И ХОРА

БЪДИ БЛАГОСЛОВЕНА

ИНДИЙСКА ЛЕГЕНДА

Веднџ, в ясна лунна нощ, мъдрият и велик Кришна¹ се замислил дълбоко и казал:

– Мислех, че човекът е най-прекрасното творение на земята, и съм грешил. Ето, виждам цвета на лотоса, полюшван от нощния повей. Колко по-прекрасен е той от всички живи същества: листенцата му току-що са се отворили под сребърната светлина на месеца – не мога да си откъсна погледа от него. Няма такава красота между хората – въздъхна той.

Ала след малко си помислил:

– Не притежавам ли аз, богът, мощта на словото да сътворя същество, което би било между хората това, което е лотосът между цветята? Нека бъде така за радост на хората и на земята. Лотосе, превърни се в жива девица и застани пред мен!

И тутакси затрептяла вълна, сякаш докосната от крилото на лястовичка, нощта просветляла, месецът заблестял по-ярко на небето, разпели се по-силно нощните дроздове, а после изведнџ замлъкнали. И магията станала: пред Кришна застанал лотосът в човешки образ.

Самият бог се изумил:

– Беше цвят на езерото – казал. – Бъди отсега цвят на моите мисли и говори, давам ти глас!

¹ Индийски бог, герой от древноиндийските книги „Махабхарата“, „Веди“, „Бхагаватгита“, смятан за превъплъщение на Вишну.

А девойката започнала да шепне така тихо, както шумолят белите листенца на лотоса, целувани от летния повей.

– Господарю! Ти ме превърна в живо същество – къде ще ми заповядаш сега да заживея? Помни, господарю, че когато бях цвете, треперех от всеки полъх на вятъра. Страхувах се, господарю, от поройните дъждове и бурите, от гръмотевиците и светкавиците, страхувах се дори от палещите лъчи на слънцето. Нали ти ми заповяда да бъда въплъщение на лотоса. И така, аз съхраних старата си природа и сега се боя, господарю, от земята и от всичко, което се намира на нея... Та къде ще ми заповядаш да живея?

Кришна повдигнал мъдрите си очи към звездите, помислил малко и попитал:

– Искаш ли да живееш по върховете на планините?

– Там е снеговито и студено, господарю, страхувам се.

– Ами тогава... ще ти построя кристален палат на дъното на езерото.

– Във водните дълбини се вят змии и други страшилища; страх ме е, господарю!

– Искаш ли да живееш в безкрайните степи?

– О, господарю! Вихри и бури вилнеят там...

– Какво да правя с теб, превъплътено цвете?... А! В пещерите на Елора¹ живеят свети отшелници. Искаш ли да заживееш далеч от света – в пещерите?

– Там е тъмно, господарю, страхувам се.

Кришна седнал на един камък и подпрял с ръка главата си. Девойката стояла пред него – уплашена и трепереща.

В това време зората започнала да осветява небето на изток. Позлатила езерната глъб, палмите и бамбука. В хор се обадили розовите чапли, блестящите жерави и белите лебеди по водата, пауните в горите, а след малко се разлял звън на струни, опънати върху перлена мида, и се дочули думи на човешка песен.

¹ Пещерен религиозен комплекс в Индия, недалеч от Мумбай, образуван от около 100 пещери, в който са практикувани множество религиозни култове.

Кришна сякаш се пробудил от своя размисъл и казал:

– Поетът Валмики¹ поздравява изгрева на слънцето.

След малко завесите от пурпурни цветя, покриващи лианите, се разтворили и до езерото се появил Валмики. Щом зърнал превъплътения лотос, престанал да свири. Перлената мида се изплъзнала от дланта му и паднала на земята, сякаш великият Кришна го превърнал в крайморско дърво.

А богът се зарадвал на това удивление пред неговото творение и казал:

– Събуди се, Валмики, и говори!

И Валмики продумал:

– ... Обичам!...

Само тази едничка дума помнел и само това можал да произнесе.

Лицето на Кришна веднага просияло.

– Чудна девойко, намерих ти достойно място: живеј в сърцето на поета.

Валмики повторил отново:

– ... Обичам!...

По волята на могъщия Кришна, по волята на божеството, девойката се отправила към сърцето на поета. Богът направил сърцето на Валмики прозрачно като кристал. Ясна като летен ден, спокойна като вълна от Ганг², пристъпвала девойката в предназначения за нея убежище. Но изведнъж, когато погледнала по-надълбоко в сърцето на Валмики, лицето ѝ пребледняло и страхът я обвил като зимен вятър. А Кришна се удивил.

– Превъплътено цвете, – попитал, – и от сърцето на поета ли се боиш?

– Господарю, – отвърнала девойката, – къде ми заповяда да живея? В това единствено сърце зърнах и снежните планински върхове, и водните дълбини, пълни с чудновати същества, и ви-

¹ Легендарна историческа личност, смятан е за първият индийски поет и автор на епоса „Рамаяна“.

² Свещена индийска река, наричана „река майка“, покрай която се изпълняват кутове и ритуали. Най-голямата река в Индия.

хрите, и бурите на степта, и тъмните пещери на Елора – отново се страхувам, о, господарю!

Но добрият и мъдър Кришна рекъл:

– Успокой се, превъплътено цвете! Ако в сърцето на Валмики лежат самотни снегове, бъди топлият дъх на пролетта, който ще ги стопи, ако има водна дълбина, бъди перла в нея, ако има степна пустош, посей в нея цветята на щастието; ако са тъмните пещери на Елора, бъди в тези мрачини слънце сияйно...

А Валмики, който през това време търсил думи, добавил:

– И бъди благословена!

ДВЕТЕ ЛИВАДИ

ИНДИЙСКА ЛЕГЕНДА

Имало някога две страни, които лежали една до друга като две безкрайни ливади, разделени само от светъл ручей. Бреговете на този ручей плавно се разтваряли на едно място и образували плитък брод с тихи и прозрачни води. Под лазурната дълбочина се виждало златното дъно, от което израствали стъбълцата на лотоса, разцъфтял над водния прозорец с розови и бели цветове; пъстри водни кончета и пеперуди се висели над цветята, а сред крайбрежните палми и по-нагоре – в лъчезарния въздух – звънели като сребърни звънчета гласовете на птиците.

Това бил преходът от едната страна в другата.

Първата се наричала Ливада на Живота, а втората – Ливада на Смъртта.

Създал ги всевишният и всемогъщ Брахма¹, който заповядал на добрия Вишну² да властва в страната на Живота, а на мъдрия Шива³ – в страната на Смъртта.

И рекъл им той:

– Постъпвайте, както намерите за добре.

¹ Брахма според индийската митология е върховният бог на сътворението, един от тримата най-важни богове заедно с Вишну и Шива.

² Бог от триадата най-важни индийски богове, пазител на вселената, известен с милосърдието си и превъплъщенията си в човешки същества.

³ Принадлежи към божествената триада на индийските богове, известен като враг на демоните. Третото око на челото му символизира мъдростта.

И така, в страната на Вишну закипял Животът. Започнало да изгрява и залязва слънцето, дните сменяли нощите, почнали да се вдигат и спускат морските талази, на небето се появили натежали от дъжд облаци, земята обрасла с гъсти дебри и се напълнила с хора, животни и птици. Но за да могат всички живи твари да се раждат и множат, добрият бог сътворил Любовта, като заповядал тя да бъде и щастието.

Тогава Брахма го извикал при себе си и му рекъл:

– Нищо по-съвършено няма да успееш да измислиш на земята, а аз преди теб създадох небето, затова сега си почини и нека тези същества, които си нарекъл хора, да предат по-нататък без никаква помощ нишката на живота.

Вишну се покорил на заповедта на Брахма и оттогава хората започнали сами да мислят за себе си. От техните добри помисли се родила радостта, а от лошите – скръбта, и те с учудване забелязали, че животът не е безкраен празник и че нишката му, за която говорел Брахма, предат две предачки – едната с усмивка на лицето, а другата – със сълзи в очите.

Отправили се тогава хората към трона на Вишну и започнали да се оплакват:

– Господи, тежък е Животът в скръб и печал.

А той рекъл:

– Нека Любовта ви утешава.

Като чули това, тръгнали си успокоени, тъй като Любовта разпръсквала скръбта и тъгата им, които в сравнение с щастието, което тя им давала, изглеждали така незначителни, че не си струвало да им се обръща внимание.

Но Любовта е същевременно и велика майка на Живота, и макар че огромна била страната, в която владееел Вишну, скоро за човешките тълпи започнали да не достигат нито боровинките в гората, нито медът на дивите пчели, нито плодовете по дърветата. Тогава най-разумните се захванали да изкореняват горите, да обработват полята, да сеят жито и да събират реколтата.

По този начин възникнала на земята Работата. Скоро всички трябвало да се заловят с нея, така че тя станала не само основа на Живота, но и почти самият Живот.

Но от Работата се родил Трудът, а от него – Умората.

Тълпи от хора застанали отново пред трона на Вишну.

– Господи – зовели го те, протягайки към него ръце. – Трудът отслаби телата ни, Умората се загнезди в нашите кости и бихме искали да си починем, а Животът ни принуждава непрекъснато да работим!

На това Вишну отговорил:

– Великият Брахма не ми разреши да развивам по-нататък Живота, но имам право да създам нещо, което ще прекъсва Трудът, та да можете да си почивате.

И сътворил Съня.

Хората с радост приели този нов дар и скоро го признали за един от най-големите, които са получили от ръцете на бога.

Сънят облекчавал грижите и безпокойствата, Сънят укрепвал силите на изморените, пресушавал като добра майка съзлите на печал и окръжавал главите на спящите сякаш с тихата мъгла на забравата. И хората възхвалявали Съня, казвайки:

– Бъди благословен, защото си по-хубав от Живота наяве.

И само един упрек имали към него – че не трае вечно, че настъпва пробуждане, а след него – работа – и нов труд, и умора.

Тази мисъл започнала така силно да ги тревожи, че за трети път се отправили към Вишну.

– Господарю – казали, – даде ни благо, неизразимо голямо, но незавършено. Направи така, че Сънят да бъде вечен.

Вишну обаче смръщил божествените си вежди, разгневен от тяхната дързост, и отговорил:

– Това вече не мога да ви дам, но идете при речния брод и от другата страна ще намерите онова, което търсите.

Хората послушали гласа на божеството и грамадни тълпи потеглили веднага към езерцето. И заставайки пред него, започнали да се вглеждат в другата страна.

Зад тихата и ясна, бродирана с цветя водна бездна, се простирала Ливадата на Смъртта, или Страната на Шива.

Не изгрявало и не залязвало в нея слънцето, нямало ден и нощ, а цялата шир била обляна от нежно виолетово, равномерно сияние.

Никой предмет не хвърлял там сянка, защото светлината прониквала навсякъде, така че всичко изглеждало създадено от нея.

Страната не била пустинна – докдето окоето стига, се виждали долини и хълмове, обрасли с красиви дървета, около които се висел бръшлян, свесла грозде висели от скалите. Но и скалите, и дънерите на дърветата, и крехките стръкове на растенията били почти прозрачни, като че ли сътворени от съгъстена светлина.

По листата на бръшляна играели розовите отблясъци на ранната зора и всичко било прекрасно, изпълнено с някакво непознато в Ливадата на Живота утешение, пречисто, сякаш потопено в светъл унес, като че ли сънно и приспано с благ, упоителен сън.

В светлия въздух не подухвал никакъв ветрец, не се раздвижвал никакъв цвят, не трепвало листенце. Хората, които дошли на брега, шумно разговаряйки, утихнали при вида на тези нежно лилави, неподвижни простори, и шепнешком започнали да повтарят:

– Каква тишина царува там и как всичко почива в светлина!

– О, да, там е покой и вечен сън...

И ето някои, най-изморените, рекли след малко:

– Да отидем да търсим вечния сън!

И влезли във водата. Проблясващата дъгоцветна дълбочина се разстъпила веднага пред тях, сякаш искала да облекчи преминаването им. Тези, които останали на брега, обхванати от внезапна тъга, започнали да ги викат, но никой от тях не обърнал глава, а вървели по-нататък леко и усърдно, очевидно пленени от все по-голямото очарование на чудния край.

Тълпата, която ги гледала от брега на Живота, забелязала, че техните тела, докато се отдалечавали, ставали озарени, прозрачни, все по-леки, все по-светли, все по-блестящи и сякаш се разтапяли в сиянието, което изпълвало Ливадата на Смъртта. А когато преминавали, полегнали за отдих сред цветята и дърветата в подножието на скалите. Очите им били затворени, но лицата им излъчвали не само неизразимо спокойствие, но и такова щастие, каквото в Ливадата на Живота не давала даже Любовета.

Виждайки това, останалите при Живота си казали взаимно:

– По-сладка и по-хубава е страната на Шива...

И започнали да преминават все по-многобройни към другата страна. Вървели тържествени шествия от старци и хора в зряла възраст, и мъже с жените си, и майки, водещи за ръце мънички дечица, и юноши, и девойки; а после хиляди и милиони хора започнали да се тълпят около Тихия брод, докато накрая Ливадата на Живота почти се обезлюдяла. Тогава Вишну, задачата на когото била да опази Живота, ужасен от съвета, който сам дал в гнева си и не знаейки какво да прави, се отправил към всевишния Брахма.

– Творецо – рекъл той, – спасявай Живота! Направил си владението на Смъртта толкова светло, така прекрасно и честито, че всички напускат моето царство.

– Нима никой не ти остана? – попитал Брахма.

– Само един момък и една девойка, които се обичат безмерно и затова предпочитат да се откажат от вечния покой, отколкото да склопят очи и да не се виждат повече.

– Какво искаш тогава?

– Направи Страната на Смъртта по-малко прекрасна и щастлива, защото иначе и тези двамата ще ме напуснат както другите, когато премине пролетта на тяхната любов.

Замислил се Брахма над това и рекъл:

– Не, няма да отнема красотата и щастието от Страната на Смъртта, но ще направя нещо друго, за да спася Живота. Отсега хората ще трябва да преминават на другата страна, но няма вече да го правят по собствено желание.

Изричайки това, изтъкал дебела, непроницаема завеса от тъмнина, а после сътворил две страшни същества – едното се наричало Болка, а другото – Тревога, и им наредил да провесят тази завеса над брода.

И от тогава Ливадата на Вишну се изпълнила отново с Живот, защото въпреки че Страната на Смъртта си останала така светла, тиха и щастлива, както преди, хората се страхували от Преминаването.